

Hea ühiskonna toimimiseks on vaja usaldust

Anu Realo

Viimasel ajal räägitakse palju usaldusest. Kas tasub usaldada kõike, mida ajalehest või sotsiaalmeediast loeme? Kas usaldada oma perearsti, kes meid vaksineerima kutsub? Kuidas mingi institutsiooni, nt riigikogu, usaldusväärst tõsta? Need on kahtlemata olulised küsimused, mille üle arutleda. Samas teeb igaüks meist kümneid tähtsaid otsuseid päevas – enamasti selle üle mõtlemata –, mis otseselt tuginevad sellele, et usaldame teisi inimesi või institutsioone, kellega kokku puutume. On päris selge, et ilma usalduseta oleks hästi toimivat ühiskonda väga keeruline ette kujutada.

Seda, et usaldus on sidusa ja eduka ühiskonna *sine qua non* (ilma milleta mitte), teadis juba Adam Smith, kes oma raamatus „Riikide rikkusest“ (1776) kirjutas veenvalt, kuidas usaldus on inimühiskonna progressi alus, sest ilma usalduseta muutub ühiskond Hobbesi ennustatud sõjatandriks, kus kõik üksteisega võitlevad. Üldiselt on sellega nõus ka nüüdisaegsed sotsiaalteadlased, kes usaldusest rääkides kasutavad metafoore, nagu „liim“ või „määre“, viitamaks sellele, et usaldus on midagi, mis liidab inimesi ja soodustab nende tegutsemist ühiste eesmärkide nimel. Lihtsalt kokku võttes on usaldus hinnang teiste inimeste või institutsioonide usaldusväärse kohta. Kui inimene kedagi usaldab, siis on tal nende kavatsuste või käitumise suhtes teatud ootused. Samas see tähendab, et inimene peab oma haavatavust tunnustama ja leppima, et kõik ei pruugi ootuspäraselt minna. Nii sisaldab usaldus endas alati teatud annuses riski, et asjad ei lähe päris nii, nagu loodetakse.

Usaldusel on ulatus, mille raadiust saab mõõta: usaldada võib vaid väheseid lähedasi inimesi (nt pereliikmeid), töökaaslasi-naabreid-tuttavaid, organisatsioone (nt pank), riiklikke institutsioone (nt valitsust) ja/või inimesi üldiselt. Kui usaldus on seotud teatud kindlate inimeste või gruppidega, räägitakse sellest kui spetsiifilisest usaldusest. Usalduse kõige laiem ja abstraktsem vorm, üldine usaldus, on uskumus, et enamik inimesi – sealhulgas täiesti võõraid – võib üldiselt usaldada.

Ekspertide hinnangul on üldine usaldus praegu üleilmses madalseisus. Maailma väärtuste uuringu andmetel arvab vaid 30 protsenti kõigist vastajatest, et teisi inimesi võib üldiselt usaldada. Nii madal pole see näitaja väidetavalt veel kunagi olnud. Üheks üldise usalduse languse põhjuseks peetakse tajutud turvatunde kadu, mida koroonapandeemia, Ukraina sõda ja majanduskriis on järjest süvendanud. Üldine usaldus on samuti tugevas seoses sellega, kuidas tajutakse ühiskonnas vastandumist: madal üldine usaldus teiste inimeste vastu suurendab tajutud vastandumist, samas kui ühiskondade suurem lõhestumine hävitab omakorda üldist usaldust.

On üsna universaalne reegel, et inimesed usaldavad rohkem neid, keda nad teavad ja tunnevad, kui võhivõõraid. Samas ei piisa sellisest kildkondlikust usaldusest, et modernset ühiskondlikku masinavärki õlitatult töös hoida. „Hea ühiskonna“ toimimiseks on lisaks vaja üldist usaldust, ehk seda, et inimeste

TEADLASE PILGUGA

usalduse raadius ulatuks nende pere- ja naabruskonnast kaugemale. Kui inimesed vastavad, et nad üldiselt usaldavad enamikku teisi inimesi, siis suure tõenäosusega usaldavad nad ka oma pereliikmeid, töökaaslasi või naabreid.

Kuid vastupidine ei pruugi olla tingimata tõsi: spetsiifiline usaldus (nt usaldus perekonna või sõprade vastu) on küll oluline, kuid mitte piisav eeltingimus usaldamiseks neid inimesi, keda inimesed ei tea ega tunne. See tähendab, et üldise usalduse kujunemist mõjutavad lisaks mingid muud tegurid, nagu näiteks see, kui võrd on inimestel võimalik arendada ja ära kasutada enda potentsiaali, teha oma elus eesmärgipäraseid valikuid ja tegutseda nende saavutamise nimel.

Samuti aitavad üldise usalduse tõusule kaasa majanduslik heaolu, riigivalitsemise ja õigussüsteemi tõhusus ning demokraatia kvaliteet. Kõrge usaldus poliitiliste institutsioonide vastu (sh valitsus ja riigikogu) suurendab samuti üldist usaldust, aga mitte tingimata vastupidi.

Samas, üldine usaldus, majanduslik heaolu, demokraatia, tõhus riigivalitsemine ja sotsiaalne sidusus – kõik need „hea ühiskonna“ näitajad on omavahel nii läbi põimunud, et on raske, kui mitte võimatu põhjust ja tagajärge eristada. Kuid päris selge on see, et liberaalse majanduspoliitika alusprintsip, *laissez-faire* (laske teha), saab Adam Smithi sõnul edukalt toimida vaid üldise usalduse tingimustes. Kui usaldus kaob, loobuvad inimesed tehingutest, mis varem või hiljem toob kaasa turu languse ja halvimal juhul selle kokku kukkumise. Sama võib öelda riikide kohta tervikuna: ilma üldise usalduse normita on tänapäevaste demokraatlike ühiskondade edukas toimimine raske, kui mitte võimatu.

Artikli täispikka versiooni saab lugeda ajakirja Akadeemia märtsikuu numbrist.

[Ilmunud ajalehes Postimees 4. märtsil 2023](#)